

ERMENİ İDDİALARININ TARİHSEL GEÇERSİZLİĞİ

Prof. Dr. İlker ALP*

ÖZET

Ermenilerin soykırım iddiaları uzun yıllardan beri iç ve dış kamuoyunu meşgul etmektedir. ABD başkanı Barak Obama'nın 24 Nisan 2009'da yaptığı konuşma bu konuyu tekrar ön plana çıkarmıştır. Osmanlıların, I. Dünya savaşı sırasında Emperyalist güçlerle işbirliği yapmalarından dolayı savaş bölgesindeki Ermenileri bölge dışına sevk etmeleri, dünya kamuoyuna soykırım olarak kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Ermeniler tarafından iddia edilen "1.5 milyon Ermeni öldürüldü" gibi rakamların gerçeği yansıtmadığı, bütün Osmanlı tebaası Ermenilerin dahi bu rakama ulaşmadığı görülmektedir. Bu makalede, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermenilerin nüfusları verilerek, sevk ve iskânlarının nedenleri ile bu kararın uygulanması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni isyanları, Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, nüfus, Vilâyat-ı sitte

THE HISTORICAL INVALIDITY OF THE ARMENIAN CLAIMS

ABSTRACT

The claim of the genocide of Armenians has been taking up the time of public opinion for many years. The public speech of the president of the USA, Barak Obama on 24 th April, 2009 made this issue a matter of front rank importance again. The fact that the Ottomans drove the Armenians in the region of war to out of the area during World War I because of their cooperation with the imperialist powers is wanted to be accepted as genocide by public opinion all over the world. It is clera that the claims by Armenians as "1.5 million Armenians were killed" don't reflect the reality and even the whole population of the Armenian citizens of Ottomans never reached this number in history. In this article, the Armenian population on the Otoman land, the reasons for driving and settling them out and the application of this decision will be examined.

Key Words: Armenian rebellions, The Otoman Government, World War I, population, Vilayat-ı sitte (six provinces)

* Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1. Giriş

Ermenilerin asılsız soykırım iddiaları, uzun yıllardır iç ve dış kamuoyumuzu meşgul eden ana gündem maddelerinden birisini teşkil etmektedir. “**Şark politikası**”nın önemli bir ayağı olarak ortaya çıkarılan Ermeni meselesi ve asılsız Ermeni iddiaları, tarih ilminin konusu olmaktan çok, Batılı devletler ile Türkiye arasındaki diplomasinin bir unsuru olarak gündeme gelmektedir. Batılı devletlerin, gerek Ermeni meselesinin ortaya çıkışında, gerekse asılsız soykırım iddialarının gündemde canlı tutulması yönündeki siyasi gayretlerini ısrarla sürdürmelerinde, Türkiye üzerindeki emperyalist emelleri belirleyici rol oynamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde farklı dil, din, mezhep ve kültürler mensup topluluklar hayatlarını sürdürmüşlerdi. Osmanlı Türkleri ise gayrimüslim unsurlar arasında Ermenilere ayrı bir statü tanıdı. Devlet idaresinde özel bir ayrıcalığa sahip olan Ermeniler, milletvekilliğinin yanı sıra genel müdürlük, müsteşarlık veya bakanlık gibi üst düzey devlet görevlerine getirilmişlerdi. Örneğin Kabriel Noradunkyan Efendi Dışişleri, Agop Kazazyan Maliye, Garabet Artin Davut Paşa PTT ve Bayındırlık Bakanlığı görevlerinde bulunmuşlardı¹. Ermenilerin büyük bir kısmı şehir merkezlerinde yaşayarak ticaret, kuyumculuk, el sanatları ve mimarlıkla uğraşmışlardı. Doğu Anadolu kasaba ve köylerinde yaşayan Ermeniler ise, çiftçilik, mahallî endüstri ve küçük ticaretle meşgul idiler. Ekseriyeti Gregoryan olmakla birlikte Katolik ve Protestan mezhebine inananlar da vardı. Bununla birlikte Türk âdetlerini ve folklorunu benimsemişlerdi. İçlerinde Türk edebiyatı ve sanatı ile ilgili ilmî tetkikler yapanları bile vardır. Mutfak kültürleri dahil olmak üzere sosyo-kültürel ve içtimai yapıları da Türklere çok yakındı. Bu yüzden bazı batılılar, Ermeniler için “**Hristiyan Türkler**” tabirini kullanmışlardı. Osmanlılar ise, Türk halkıyla uyum içinde olmalarından ve devlet için yaptıkları faydalı hizmetlerden dolayı Ermenileri, “**Millet-i Sadıka**” olarak adlandırmışlardı². Fakat Ermeniler, XIX. yüzyıldan itibaren büyük devletler tarafından ortaya konan bir oyunun piyonu hâline getirilmişlerdir. Öyle ki Ermenilerin, 1877-1878 Osmanlı-Rus

¹ Rahip Komidos Çarkçıyan, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953)*, İstanbul 2006; <http://www.gulhayat.net/148/osmanli-lar-ve-ermeniler->; <http://www.yenidenergenekon.com/396-osmanli-devlet-yonetiminde-gorev-yapan-ermeniler-tanzimattan-sonrasi/>

² *Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi Ermeni Meselesi*, C. 1, İstanbul 1989, s. IX, XV.

Savaşı (Doksanüç Harbi)'nda, Rus saflarında Türklere karşı savaşmaları bu vatandaşlarımız için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Doksanüç Harbi'nde mağlup olan Osmanlı Devleti, Rusların dikte ettiği **3 Mart 1878** tarihli **Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması'nın 16. maddesine** göre, *Ermeniler için ıslahat yapmayı* kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu suretle Rusya, Ermenilere açıkça el atmış ve Ermeni Meselesi'ni siyasî gündeme taşımıştır³. Rusya'nın, Yeşilköy Antlaşması'yla, Ermenilerle yakından ilgilendiğini gören İngiltere, Rusların Doğu Anadolu üzerindeki emellerine set çekmek ve bölgede kendi üstünlüğünü sağlayabilmek gayesiyle, Ermenilerin savunma işini üstlenmiştir. Bunun üzerine **13 Haziran 1878** tarihli **Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine**, Osmanlı Devleti'nin *Ermeniler lehine ıslahat yapması ve özellikle onları, Kürtler ve Çerkezlerle karşı koruması* hükmü koyulmuştur⁴. Böylece Ermeni konusu, Berlin Antlaşması ile milletler arası bir mesele hüviyetine bürünmüştür. İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya ve diğer Avrupa devletleri de Ermenileri kendi amaçları doğrultusunda daha aktif bir tarzda kullanarak, sürdürdükleri menfaat çatışmasının vasıtası hâline getirmişlerdir. Bunun sonucunda Ermenilerin sebebiyet verdiği şiddet hadiselerinde büyük bir artış kaydedilmiştir. Öyle ki Ermeniler, Emperyalist devletler, kilise, misyoner okulları, Hınçak ve Taşnak teşkilâtlarının müşterek faaliyetleri sonucunda, 1880-1909 yılları arasında 40'a yakın isyan çıkarmışlardır⁵.

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun her vilâyetinde yaşamaktaydı. Ama, tarih boyunca Anadolu coğrafyasının hiçbir bölgesinde ve zaman diliminde devlet kurabilmek için yeterli nüfus yoğunluğuna sahip olmamışlardır. Erzurum, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Erzincan ve Harran şehirleriyle dolaylarındaki nüfusun ancak % 39'u Ermeni idi. Adana Vilâyeti'nde bu oran çok daha düşüktü. Orta ve Batı Anadolu ile Rumeli'nin bazı şehirlerinde bulunan Ermenilerin sayısı diğer azınlıklardan bile daha azdı⁶. Buna rağmen, dış güçlerin destek ve yönlendirmesiyle, Türk toprakları üzerinde devlet kurmayı hedeflemişlerdir. Hedeflerini gerçekleştirmek için ise, öncelikle Doğu Anadolu'da Ermenilerin azınlık olarak yaşadığı Vilâyet-i Sitte'de (Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Diyarbakır, Ma'mûratülaziz/Harput olarak anılan altı vilâyette) nüfus çoğunluğunu teşkil eden Müslüman-Türk ahaliyi yok etmeyi plânlamışlardır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin zayıf

³ Fahir H. Armaoğlu, *Siyasî Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s. 268-269.

⁴ Fahir H. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 274.

⁵ Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990, s. 56-59.

⁶ *Osmanlı Arşivi...*, s. XIV-XV.

düştüğü veya buhranlı günlerinde, sayısız isyanlar çıkarmışlar, devlet kuvvetlerine ve halka saldırmışlardır. Türk-Ermeni ilişkilerinde en büyük kırılma noktası ise, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere gizli antlaşmalar yapan İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın I. Dünya Savaşı'nda Türk topraklarına saldırmasıyla olmuştur⁷. Nitekim 1914 yılında savaşın başlamasıyla birlikte, Ermenilerin yaptıkları vahşet, dört cephede ölüm kalım mücadelesi veren bir milletin, cephe gerisindeki savunmasız kadın, çocuk ve yaşlılarını katletmeye kadar varmıştır. Ermenilerin, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren günümüze kadar, milletimiz aleyhinde yürüttükleri faaliyetler arasında terör, katliam, soykırım ve vahşet süreklilik gösteren en önemli özelliği teşkil etmiştir. Bütün insanlık dışı yöntemleri kullanarak Türkler üzerinde soykırım yapan Ermeniler olduğu hâlde, "*Hristiyanlık şuuruyla*" ve *emperyalist gayelerle* hareket eden Batılılar, 1915'lerde 200 bin Ermeninin sürgün edilerek öldürüldüğünü söylerken sonraki süreçte bu iddiaları 1,5-2, hatta 3 milyon gibi afakî rakamlarla ifade etmeye başlamışlardır. Örneğin **New York Times**'in; 5 Eylül 1915 tarihli sayısında 1.500.000, 24 Eylül 1915 tarihli nüshasında 500.000, 7 Ekim 1915 tarihli yayınında 800.000 Ermeninin aklıktan helak olduğu veya imha edildiği iddia edilmiştir⁸.

28 Şubat 1920 tarihli **The Independent**'te "*Shall Armenia Perish?*" başlığıyla yayınlanan bir yazıda:

*"İki milyondan daha fazla kişi sürgün edildi. Sistem hemen hemen her yerde aynıydı. Ermeniler, erkekler, kadınlar, çocuklar Pazar yerinde bir araya getirildi. Sonra iri yapılı erkekler yürütüldü ve cenazeyi defnetme sıkıntısı gerekmeyerek bazı yerlerde, hiç üzüntü hissetmeksizin dövülerek ve ateş edilerek öldürüldü."*⁹ şeklinde iddialar öne sürülmüştür. Ancak bu yazıda öldürülenlerin isimleri, hadiselerin tarihleri ve yer adlarının kaydedilmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu yazının ilmî değeri olmadığı ve kamuoyu oluşturmak üzere propaganda amacıyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Hedef ise, **30 Ekim 1918** tarihli **Mondros Mütarekesi**'nin **24. maddesiyle** Vilâyet-ı Sitte'de kurulması öngörülen Ermeni Devleti'nin,

⁷ Süleyman Beyoğlu, "1915 Tehciri ve Soykırım İddiaları", *Uluslararası Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu*, İstanbul 2001, s. 171.

⁸ Azmi Süslü, *a.g.e.*, s. 98.

⁹ Henry Morgenthau, "Shall Armenia Perish?" *The Independent*, 28 Ocak 1920, <http://www.altarnatifforum.org/.../1222> (22.04.2009)

yapılacak (10 Ağustos 1920 tarihli Sevr) barış antlaşmasıyla hayat bulmasını temin etmekte¹⁰.

Günümüzde de batılılar, “sözde Ermeni katliamı-soykırım” uydurmalarına destek vermek suretiyle milletler arası alanda Türkiye’nin ayağına “soykırım prangasını vurmak” ve ülkemizden sonu nereye varacağı belli olmayan tavizler koparmak istemektedirler. Son gelişmeler de bu hususu doğrulamaktadır. Örneğin **ABD Başkanı Barack Obama, 24 Nisan 2009 Geleneksel Başkanlık Açıklaması**’nda:

“Bundan 94 yıl önce, 20. yüzyılın en büyük mezâlimlerinden biri başladı. Her yıl, Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinde katledilen veya ölüme yürütülen 1,5 milyon Ermeni’yi anıyoruz. ‘Meds Yeghern’ (Büyük Felâket) Ermeni halkının kalplerinde yaşadığı gibi, bizim de anularımızda yaşamaya devam etmeli.”¹¹ tarzındaki ifadeye yer vermiştir. Osmanlı Devleti’ne ve Türk milletine karşı kullanılan bu ağır ve suçlayıcı üsluba rağmen bazı çevrelerce, Barack Obama’nın, 24 Nisan 2009 tarihindeki geleneksel başkanlık açıklamasında, 1915 Ermeni olaylarını anma gününde “soykırım” nitelemesini kullanmamaya özen gösterdiği ifade edilmiştir¹². Halbuki, Obama, “Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinde 1,5 milyon Ermeninin katledildiğini veya ölüme yürütüldüğünü”(!) söyleyerek, XX. yüzyılın “en büyük mezâlimlerinden birinin yaşandığını”(!) iddia etmiş ve “Türk milletini katil”(!) olarak tanımlamıştır. Bunu vurgulamak için ise Ermenice “**Meds Yeghern**” terimine yer vermiştir¹³. Bu ise “**Büyük Felâket**” anlamında olup Ermenilerin *soykırım-genocide* karşılığında kullandıkları bir tabirdir.

Dikkat çekici hususlardan biri, Osmanlı Devleti’nin, kanlı olaylara sebebiyet veren Ermeni çetecileri ile siyasî liderlerini tutuklama kararını aldığı **24 Nisan 1915** tarihinin “**Meds Yeghern**” (Büyük Felâket-soykırım)

¹⁰ İlker Alp, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Edirne 2008, s. 48-49; <http://www.tallarmeniantale.com/mccarthy-erzurum.htm> (03.01.2008)

¹¹ http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Statement-of-President-Barack-Obama-on-Armenian-Remembrance-Day/; <http://bianet.org/biamag/dunya/obama-1915-icin-buyuk-felaket-dedi>

¹² <http://www.corapnet.com/index.php/soykirim-demedi-ama-neler-soyledi/>;
<http://www.ajans724.com/haberoku.aspx?id=23009>

¹³ <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1087165&Date=24.04.2009&b=Obama%20%22soykirim%22%20demedi&KategoriID=19>

olarak ilân edilmesidir. Halbuki, tehcir kararı **27 Mayıs 1915**'te çıkarılmış ve **1 Haziran 1915** tarihinde **Takvim-i Vekâyi**'de yayınlayarak uygulanmaya başlanmıştır. Diğer taraftan Batılı siyasetçiler ile Ermenilerin görmek istemedikleri önemli bir gerçek daha vardır. O da, ölen Türklerin sayısının, Ermenilerden daha fazla olmasıdır. Örneğin bu konudan bahseden ABD Louisville Üniversitesi Tarih Bölümü profesörlerinden **Justin McCarthy**, "*Anadolu Ermenileri 1912-1922*" başlıklı makalesinde şu bilgiye yer vermiştir:

*"Ölen Ermeni sayısı ele alınırken aynı zamanda ölen Müslüman sayısı da nazarı dikkate alınmalıdır. İstatistikler bize, çoğunun Türk olduğu 2.5 milyon Anadolu Müslümanının da öldüğünü göstermektedir. Ermenilerin yurdu olan Altı Vilâyette 1 milyondan fazla Müslüman ölmüştür..."*¹⁴

Ayrıca Justin McCarthy, Osmanlı-Rus Harbi'ne, Anadolu'daki Ermenilerle Müslümanların dahil olduğunu, Rus saflarında yer alan Ermenilerin saldırılarından dolayı ise Sivas ve Anadolu'nun diğer yerlerinde çok sayıda Müslümanın öldürüldüğünü de şu sözlerle belirtmiştir:

*"Sivas İli savaş sınırları içinde değildi. Rus ordusu asla bu kadar uzaklara varmadı. Fakat Sivas'ta 180 bin Müslüman öldü. Aynı husus Anadolu'nun diğer kısımları için de geçerliydi."*¹⁵

Prof. Dr. Justin McCarthy, "*Ermeni Terörizmi Zehir ve Panzehir Olarak Tarih*" başlıklı diğer bir makalesinde yurtlarını terk etmek zorunda kalan Türk ve Ermenilerden söz ederken:

"1820 ile 1920 arasında 600.000 Ermeninin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'ya ve 2 milyon Müslümanın da Rusya'dan Türkiye'ye göç ettiği bilinmektedir. Görüldüğü gibi burada da çekilen acılar tek taraflı değildir." sonucuna varmaktadır¹⁶.

Hristiyan Batı dünyasının desteği ve yönlendirmesi ile Ermeniler, Türkiye ile Türk milletinin aleyhinde psikolojik harbin bütün yöntemlerini

¹⁴ Justin McCarthy, "The Anatolian Armenians 1912-1922", *Armenians in the Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)*, Ankara 1992, s. 23.

¹⁵ Justin McCarthy, *a.g.m.*, s. 25.

¹⁶ Justin McCarthy, "Armenian Terrorism History as Poison and Antidote", *Ottoman Archives Collection The Armenian Question*, C. 1, İstanbul 1989, s. 74.

kullanarak yoğun faaliyetlere girmişlerdir. ABD Başkanı Barack Obama'nın yaklaşımı da bu çerçevededir ve taraflıdır. Halbuki objektif olmalıydı ve önce gerçekleri dile getirmeliydi. Öyle ki Ermeni çetelerinin öldürdüğü Türklerle diğer Müslümanları da dâhil ederek, 1915'te hayatını kaybeden herkesin acısını paylaştığını ifade etmesi lâzımdı. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde toplam 1.300.000 civarında Ermeninin yaşamasına rağmen, "*katledilen veya ölüme yürütülen 1,5 milyon Ermeni*"nin(!) olduğunu öne sürerek hayali rakamlara yer vermiştir. Böylece Ermeni nüfusu ile ilgili büyük bir abartmada bulunmuştur. Bu hususta da doğru rakamları zikretmesi gerekirdi. Dolayısıyla Barack Obama'nın 1915 olayları ile ilgili bu siyasî yorumunun, tarihî gerçekleri yansıtmayıp **Haçlı zihniyeti** ve **emperyalist gayelerle** şekillenen "**Şark Meselesi**" ile 1990'lı yıllardan beri ABD'nin yürüttüğü "**Büyük/Geniş Ortadoğu Projesi**"nin ruhuna ve **Hınçak-Taşnak-ASALA anlayışına** dayanan bir iftiradan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Asılsız soykırım iddiaları ve Türk milleti ile devletine yönelik iftiralar, başta döneme ait demografik veriler olmak üzere, tarihî belgeler ve ilmî yöntemler kullanılmak suretiyle incelenmelidir. Belgelere dayanılarak yapılan ilmî araştırmalar ise, Ermeni iddialarının ve bu iddialara dayanak oluşturmak üzere uydurulan emperyalizmin güdümündeki tarih tezlerinin asılsızlığını ortaya koyacaktır. Tarihi çarpıtarak bir araç hâline getiren emperyalizme ve ülkemizdeki uzantılarına en güzel cevap, belgelerin ışığı altında yapılan bilimsel nitelikli tarih araştırmaları ile verilecektir. Bu itibarla, Ermeni yanlısı tarih tezlerinde abartılarak öne sürülen ve ana dayanak noktalarından birisi hâline getirilen "Ermeni nüfusu"nun gerçek sayısının belgelerdeki verilere dayanılarak verilmesi, tarihî gerçeklerin ortaya konulması açısından son derece önem arz etmektedir.

2. Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu

Nüfus sayımlarıyla istatistikleri, iktisadî, sosyal ve siyasî ihtiyaç ile iddiaları destekleme, üstünlük sağlama, ayrıcalık elde etme ve bağımsızlık kazanmanın önemli bir vasıtası olarak kullanılmaktadır. Nüfus, devletlerin iktisadî, siyasî ve askerî gücünün de oluşmasında etkin bir faktördür. Diğer taraftan, imparatorlukların veya devletlerin içinde yaşayan farklı ırkî unsurlara dayanan toplumların, bir millet olarak şekillenmesi ve devletler arası platformda kabul görmesi için, sosyo-kültürel özelliklerin yanı sıra nüfus sayısı ve yoğunluğu da şüphesiz gerekli ve önemli kriterlerden biridir. Öyle ki, bir devletin bünyesinde yaşayan farklı halkların, çoğunluk ve

azınlık tanımının yapılmasını da büyük ölçüde nüfus sayısı ile oranları belirlemektedir. Bu yüzden nüfus istatistikleri, özellikle batılı emperyalist devletlerin siyasî emellerini gerçekleştirme, bir coğrafyaya hâkimiyet sağlama veya hedef devleti parçalama vasıtası olarak, XVIII. yüzyıldan itibaren gündeme getirilmekte ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Aynı yöntemler çerçevesinde, kamuoyu oluşturmak amacıyla, Türklerin milyonlarca Ermeniye katlettiğine dair Batı destekli asılsız Ermeni propagandaları da, yaygın bir tarzda sürdürülmektedir. Halbuki hiçbir gerçekle bağdaşmayan Ermeni soykırımını iddia eden tezler, genelde arşiv belgelerine dayanmayan uydurma nüfus sayılarını içermektedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusunun araştırılarak belirlenmesi önem arz eden bir konu hâline gelmiştir.

a. Osmanlı Kaynakları: Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme dönemlerinde nüfus sayımına büyük önem verilmiştir. Bu yüzden fethedilen yerlerdeki asayiş sağladıktan sonra, öncelikle nüfus sayımı ve arazi yazımı yapılmıştır. Osmanlı Devleti, Müslümanların nüfusunu askerlik ve vergi açısından, Hristiyan tebaanın da vergi (cizye) toplama bakımından tespit etme ihtiyacını duymuştur. Müslüman nüfusunu fazla göstermek, kendi kendini aldatmaktı. Hristiyan nüfusunu az göstermek ise toplayacağı verginin bir kısmından vazgeçmek anlamına gelmekteydi. Böyle bir durum ise devlet açısından faydalı olmazdı. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin, nüfusuna dair tuttuğu istatistiklerde güvenilir ve sağlam bilgilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Tutulan bu kayıtlar, önceleri tapu-tahrir defterleri, daha sonraki yüzyıllarda ise temettüat adıyla anılırdı. Bu önemli belgeler ise, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilerek araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

Konu üzerinde çalışan Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, Osmanlı Devleti'nin nüfusa ilişkin tutmuş olduğu istatistikleri incelemiştir. Bu incelemesinde, XVI. yüzyılda Anadolu'nun çeşitli şehir, kasaba ve köyleriyle birlikte Müslüman, Hristiyan ve Ermeni nüfusunu ayrıntılı bir şekilde tespit ederek tablo olarak hazırlamıştır. Bu tabloda kaydedilen nüfusun % 81.10'unun Müslüman Türk, % 12.45'inin Hristiyan ve % 6.23'ünün Ermeni olduğu görülmektedir. Dolayısıyla XVI. yüzyılda, Ermeni nüfusunun Osmanlı demografik yapısının küçük bir kısmını oluşturduğu anlaşılmaktadır¹⁷.

¹⁷ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu", <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/makaleler/makale42.html>, s. 3-5.

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman yapılan sayımların yanı sıra ilk genel nüfus sayımı ve arazi yazımı II. Mahmud zamanında, 1830 yılında gerçekleşmiştir. Bu sayım, Osmanlı Devleti'nin ilk genel sayımı olmasından dolayı büyük öneme sahiptir. 1830 sayımı, ülkedeki erkek nüfusun bilinmesi gayesiyle din esasına dayanılarak yapılmıştır. Osmanlı bünyesinde yirmi iki gayrimüslim unsurun bulunmasına rağmen, sayımda Hristiyan nüfus cemaatlere ayrılmadan bir bütün olarak verilmiştir. 1830 sayımına göre, Osmanlı Anadolu ve Rumeli'sinde 4 milyon civarında erkek nüfus mevcuttu. Bunlardan 2 milyon 100 bini Müslüman ve 400 bini Hristiyan olmak üzere 2 milyon 500 bini Anadolu'da; 800 bini Hristiyan, 500 bini Müslüman ve bir kısmı Yahudi ile Kıptî olmak üzere takriben 1 milyon 500 bini Rumeli'de yaşamaktaydı¹⁸.

Osmanlı Devleti'nin ilk ayrıntılı nüfus sayımlarından olan 1313 (1896-1897) senesi istatistiğine göre, Ermenilerin toplam nüfusu 1.042.374'tür. Müslüman nüfusun toplamı ise 14.111.945'tir. Ermeniler genel nüfusun sadece % 5.47'sini oluşturmaktadır¹⁹. Yine bu nüfus sayımına göre, Ermenilerin yoğun olduğu ve Vilâyet-ı Sitte olarak anılan altı vilâyette ancak 510.065 Ermeninin yaşadığı, bunun da genel nüfusun % 17,18'ini teşkil ettiği aşağıdaki tabloda görülmektedir²⁰:

Vilâyetler	Ermeni	%	Müslüman	%	Diğerleri	%	Toplam
Erzurum	109.818	17.24	515.446	80.60	13.751	2.16	637.015
Bitlis	101.586	30.00	224.772	66.37	12.284	3.63	388.642
Diyarbakir	46.202	11.14	329.840	79.55	38.610	9.31	414.652
Sivas	123.204	12.56	807.651	82.34	50.021	5.10	980.876
Ma'mûratülaziz	74.204	15.90	380.092	81.46	12.301	2.64	466.587
Van	55.051	41.70	76.956	58.30	-	-	132.007
TOPLAM	510.065	17.18	2.332.757	78.55	126.967	4.27	2.969.789

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Üçüncü Baskı, Ankara 1983, s. 155-156.

¹⁹ Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1996, s. 91.

²⁰ Bilâl Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları ve Nüfusun Yapısı", *Türk İdare Dergisi*, Yıl 60, Sayı 380, Ankara Eylül 1988, s. 87.

Tehcir öncesinde, Ermeni nüfusu ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'ndeki en önemli iki kaynak 1906-1907 ve 1914 nüfus sayımlarıdır. 1906-1907 nüfus sayımına göre cemaatlerin nüfusu ve toplam nüfusa oranları şu şekildedir²¹:

Cemaatler	Nüfus	Genel Nüfusa Oranı
Müslümanlar	15.518.478	%74.26
Ortodoks Rum	2.822.773	%13.50
Gregoryen Ermeni	1.050.513	%5.03
Bulgar	762.754	%3.65
Katolik Rum	60.597	%0.29
Katolik Ermeni	90.050	%0.43
Protestan Ermeni	53.880	%0.26
Latin	20.447	%0.09
Yahudi	256.003	%1.23
Maruni	28.726	%0.14
Yabancı	197.700	%0.95
Diğerleri	35.696	%0.17
TOPLAM	20.897.617	%100

Görüldüğü gibi, 1906-1907 nüfus sayımında Ermeni nüfusu Katolik ve Protestan Ermenileri de dâhil ettiğimizde toplam 1.194.443 kişi olup genel nüfusun %5.72'sini oluşturmaktadır.

I. Dünya Savaşı öncesinde de, Osmanlı Devleti'nin, Ermeni nüfusunun miktarı ile ilgili güvenilir ve tarafsız bir usulle hazırladığı belgeler bulunmaktadır. Bu dönemle ilgili Osmanlı nüfusu hakkında en gerçekçi bilgiler, **Dâhiliye Nezareti**'ne bağlı **Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi Müdüriyeti** tarafından yapılan sayım kayıtlarında bulunmaktadır. Bu nüfus sayımı, 1318 ve 1320 tarihli Nüfus Nizamnâmesi gereği her vilâyet, kaza ve köyde, gayrimüslimlerin de yer aldığı komisyonlar tarafından, 1905'te başlatılıp 1914'te tamamlanmıştır. 1914 nüfus sayımı sonuçları, **Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi Müdüriyeti** tarafından

²¹ S. J. Shaw, "The Otoman Census System and Population 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, 9 (1978), s. 337'den naklen Ali Güler, *Rakamlarla Türkiye'de Azınlıklar*, Ankara 2001, s. 27.

“*Memâlik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği*” adıyla 1330 ve 1336’da İstanbul’da neşredilmiştir. Ayrıca bu nüfus istatistiği Millî Kongre tarafından, 1919 yılında bütün dünyaya duyurmak amacıyla, Fransızca olarak yayınlanmıştır.

Osmanlı Hükûmeti’nin talimatıyla 1905’te başlayan ve 1914 yılında sonuçlanan nüfus sayımına göre vilâyetlerdeki genel nüfus miktarı ile Ermeni azınlığın sayısı şöyledir²²:

Vilâyeti veya Sancağı	Genel Nüfus	Ermeni Azınlığı Nüfusu		
		Gregorien	Katolik	Protestan
Edirne Vilâyeti	631.094	19.725	48	115
Erzurum Vilâyeti	815.432	125.657	8.720	2.241
İstanbul Vilâyeti	909.978	72.962	9.918	1.213
Adana Vilâyeti	411.022	50.139	2.511	5.036
Aydın Vilâyeti	1.608.742	19.395	892	479
Bitlis Vilâyeti	437.479	114.704	2.788	1.640
Beyrut Vilâyeti	824.873	1.118	277	3.823
Halep Vilâyeti	667.790	35.104	5.739	8.643
Hüdavendigâr Vilâyeti (Bursa)	616.227	58.921	1.278	922
Diyarbakır Vilâyeti	616.825	55.890	9.960	7.376
Suriye Vilâyeti	918.409	413	247	1.873
Sivas Vilâyeti	1.169.443	143.406	3.693	4.573
Trabzon Vilâyeti	1.122.947	37.549	1.350	1.338
Kastamonu Vilâyeti	767.227	8.959	—	—

²² ATASE Arşivi, No: 1/3, K: 523, D: 118, F: 5-1, 5-2’den naklen Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Ankara 1983, s. 342-344; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, s. 142-144; Kemal H. Karpat, *Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893*, International Journal of Middle East Studies, 9 (1978), s. 237-274; Aynı Yazar, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 226-227.

Konya Vilâyeti	789.308	12.971	—	354
Ma'mûretülaziz (Elazığ) Vilâyeti	538.227	76.070	3.751	8.043
Van Vilâyeti	259.141	67.792	—	—
Eskişehir Sancağı	152.726	8.276	316	215
Antalya Sancağı	49.686	630	—	—
Urfa Sancağı	170.988	15.161	1.557	1.652
İçel (Mersin) Sancağı	105.194	241	—	—
İzmit Sancağı	325.153	55.403	499	1.937
Bolu Sancağı	408.648	2.961	9	2
Canik Snc. (Samsun)	393.302	27.058	261	1.257
Çatalca Sancağı	59.756	842	—	—
Zor (Suriye'de) Snc.	66.294	67	215	1
Kudüs Sancağı	328.168	1.310	—	1.733
Karahisar-ı Sahip Snc. (Afyon)	285.820	7.437	2	9
Karesi (Balıkesir) Snc.	472.170	8.544	109	51
Kale-i sultaniye Snc. (Çanakkale)	165.815	2.474	—	67
Kayseri Sancağı	265.074	48.659	1.515	2.018
Kütahya Sancağı	306.894	3.910	638	—
Maraş Sancağı	192.555	27.842	4.480	611
Menteşe (Muğla) Snc.	210.874	12	—	—
Niğde Sancağı	291.117	4.890	46	769
Toplam	18.520.016	1.161.169	67.838	65.844

Bu istatistikî bilgiler, tehirden önceki son nüfus verilerini içermesi açısından önemlidir. Söz konusu sayıma göre, 67.838 Katolik ve 65.844 Protestan nüfusu da dâhil ettiğimizde, Rumi 1330 (Miladî 1914) yılı itibariyle Osmanlı Devleti'ndeki toplam Ermeni nüfusunun ancak 1.294.851

olduğu görülmektedir. Bu da 18.520.016 olan genel nüfusun ancak % 7'sine tekabül etmektedir²³.

b. Yabancı ve Ermeni Kaynakları: Tarafsız ve ilmî esaslara dayanılarak hazırlanan yabancı kaynaklar da incelendiğinde, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusunun hemen hemen Osmanlı resmî sayımlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Örneğin İngiltere'nin Erzurum konsoloslarından Trotter'in 7 Eylül 1880 tarihinde İstanbul elçisi Goschen'e gönderdiği raporda 6 vilâyetin nüfus durumu şu şekildedir²⁴:

Vilâyetler	Müslüman	Ermeni	Diğerleri
Erzurum	202.074	52.341	3.396
Van	82.204	39.113	30.375
Bitlis	145.007	77.993	2.153
Harput	168.894	44.102	1.793
Diyarbakir	140.538	27.254	4.861
Sivas	283.043	53.013	17.867
Toplam	1.021.762	240.803	60.445

Osmanlı rakamlarına çok yakın olan Trotter'in listesinden de Ermenilerin, çoğunlukta olduklarını iddia ettikleri ve Batı Ermenistan olarak isimlendirdikleri Vilâyât-ı Sitte'de dahi genel nüfusun dörtte birini teşkil etmedikleri anlaşılmaktadır.

Ancak nüfusla ilgili olan Ermeni kaynakları, siyasî amaçlarla hazırlanmış ve genelde Patrikhane'nin verdiği rakamları nakletmiştir. Örneğin; Patrik Ormanyan, Türkiye'deki Ermeni nüfusunu 1.579.000 olarak vermiştir²⁵. Yine Ermeni Patriği, 1878 yılında yapılan Berlin Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'nde 3 milyon Ermeni'nin yaşadığını, Erzurum, Van, Bitlis, Sivas ve Diyarbakır vilâyetlerinde 2 milyon Ermeniye karşı 1 milyon Türkün bulunduğunu iddia etmiştir²⁶.

²³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 226-227.

²⁴ Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul 1986, s. 165.

²⁵ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 138.

²⁶ Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1983, s. 89.

Marcel Leart, Ermeni Patrikhanesi'nin istatistiğine dayanarak 1882 yılında Türkiye'deki Ermeni nüfusunu 2.560.000 olarak göstermiştir²⁷:

1882 Yılında	
Van	400.000
Bitlis	250.000
Diyarbakır	150.000
Erzurum	280.000
Mamûretülâziz	270.000
Sivas	280.000
Adana	180.000
Halep, Antep Kuzeyi, Urfa, Kilis, Maraş	100.000
Trabzon	120.000
Hüdavendigâr (Bursa)	60.000
Aydın	50.000
Ankara, Kastamonu, Konya	120.000
Suriye, Beyrut, Musul, Bağdat, Basra	40.000
İzmir ve çevresi	65.000
Avrupa bölümünde: İstanbul ve bölgesi	135.000
Edirne	50.000
Diğer kısımlarında	10.000
Bütün Türkiye Ermeni Nüfusu	2.560.000

Ermeni Patrikhanesi, sadece Altı Vilâyet'te 1882 yılında 2.660.000, 1912'de ise 1.018.000 Ermeninin yaşadığını öne sürmüştür. Örneğin²⁸;

Vilâyetler	1882	1912
Erzurum	280.000	215.000
Van	400.000	185.000
Bitlis	250.000	180.000
Elaziz	270.000	168.000
Diyarbakır	150.000	105.000
Sivas	280.000	165.000
Altı Vilâyette Ermeni nüfusu	2.660.000	1.018.000

²⁷ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 138.

²⁸ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 139; Kâmuran Gürün, *a.g.e.*, s. 91.

Nüfus sayılarını verirken fazla abartmaya gitmeyen Ermeni yazar Vahran Vardapet, Ceride-i Şarkiye isimli Ermeni gazetesinin 3-15 Aralık 1886 tarihli sayısında, Osmanlı ülkesinde 1.263.900 Gregoryen mezhebine mensup olmak üzere toplam 1.500.000 Ermeninin yaşadığını kaydetmiştir²⁹.

Görüldüğü gibi, Ermeni Patrikhanesi ile bazı Ermenilerin Osmanlı Devleti veya Altı Vilâyet için verdikleri rakamlar çok mübalağalıdır. Nitekim Patrikhane kayıtlarına dayandığı iddia edilen bu rakamları içeren istatistiklerin asılları hiçbir zaman gösterilmemiş ve ayrıntılı bir açıklaması yapılmamış, verilen rakamların son 3 veya 4 hanesi sıfır olup yuvarlak yazılmıştır. Ayrıca Katolik ve Protestan Ermenilere ait kayıtların Gregoryen Patrikhanesi'nde bulunmayacağı da diğer bir gerçektir. Bu yüzden söz konusu istatistiklerin ciddiye alınması imkansızdır. Uydurma istatistiklerin hazırlanmasındaki gaye ise, öncelikle Altı Vilâyet'te olmak üzere, Anadolu'nun büyük bir kısmında Ermenileri Türklerden fazla göstermek ve bu toprakları, kurulması hedeflenen "Büyük Ermenistan"a dahil etmektir.

Ermeni nüfusu konusunda, 1890-1900'lü yıllara ait en ayrıntılı araştırmaları H. F. B. Lynch ve Vital Cuinet yapmışlardır. Lynch, dünyadaki bütün Ermeni nüfusunu 2.427.394, Osmanlı İmparatorluğu'ndakileri 1.325.246 olarak göstermiştir³⁰. Cuinet ise kendi yaptığı araştırmalar sonucunda Anadolu Türkiyesi'nde 14.856.118 Müslüman, 1.475.011 Ermeni, 1.285.853 diğer Hristiyan, 123.947 Musevi, 170.828 yabancı olmak üzere toplam 17.911.751 kişinin yaşadığını belirtmiştir³¹.

İngiliz, Alman, Fransız ve Rus kaynaklarındaki kayıtlarda ise, XIX. yüzyılın sonlarında Doğu Anadolu'nun dokuz vilâyetindeki Ermeni nüfusunun 780.750 ile 1.330.000 arasında olduğu ifade edilmiştir. Örneğin:

Trotler	780.750
Rolen Jakmen	1.330.000
Cuinet	838.125
Zelenof	921.000

²⁹ H. F. B. Lynch, *Armenia Travels and Studies*, C. II, (Birinci Baskı London, New York, Bombay 1901), İkinci Baskı Beyrouth 1965, s. 427.

³⁰ H. F. B. Lynch, *a.g.e.*, s. 428; Kâmuran Gürün, *a.g.e.*, s. 92.

³¹ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1892, 1894, C. I, s. XVI-XIX vd.; Ki Young Lee, *Ermeni Sorunun Doğuşu*, Ankara 1998, s. 41; Kâmuran Gürün, *a.g.e.*, s. 92.

Vamberi	1.131.000
Lynch	1.058.484

olarak Ermeni nüfusunu göstermişlerdir. Ancak bu nüfus sayıları itibaridir ve Osmanlı Devleti'nin resmî rakamlarına pek uymamakla birlikte yakındır³².

1897'de Paris'te yayınlanan 1893-1897 "*Ermeni İşleri*" konulu *Sarı Kitap*'ta verilen istatistikte, genel nüfusun 14.856.118 ve Ermenilerin sayısının 1.475.011 olduğu kaydedilmiştir³³. Ermeni nüfusu abartılmış olarak verilen Sarı Kitap'taki bu rakamlar Cuinet'in verilerinden alınmıştır.

Tournebize, 1900 yılında yayınladığı eserinde Ermeni nüfusunu;

Ülke	Ermeni Nüfusu
Bütün Türkiye'de	1.300.000
İran'da	50.000
Rusya'da	1.200.000
Toplam	2.550.000

olarak göstermiştir. Ancak Ermenilerin, kendi nüfuslarını abartarak beş milyon şeklinde ifade ettiklerini de belirtmiştir³⁴.

Encyclopedia Britannica'nın 1910 baskısında, dünyadaki Ermeni nüfusunun 2.900.000, Türkiye'deki Ermenilerin ise 1,5 milyon olduğu kaydedilmiştir. Buna rağmen, aynı eserin 1953 baskısında, Türkiye Ermenilerinin aynı tarihlerdeki nüfusu 2.500.550 olarak belirtilmiştir. 1910 baskısında makaleyi yazanın bir İngiliz, 1953'te yazanın ise Ermeni olması dikkat çekicidir³⁵.

³² Esat Uras, *a.g.e.*, s. 133; *Belgelerle...*, s. 21.

³³ Livre Jaune, *Documents Diplomatiques, Affaires Arméniennes, Project de Réforme dans l'Empire Ottoman 1793-1897*, Paris 1897, s. 2-8; Esat Uras, *a.g.e.*, s. 140-141.

³⁴ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 131; *Belgelerle...*, s. 19.

³⁵ Kâmuran Gürün, *a.g.e.*, s. 93.

Londra'daki Alman Büyükelçisi Von Kühlmann da, 28 Mayıs 1913'te Ermeni nüfusu ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

“Türk Ermenilerinin durumunun düzeltilmesi için uygulanmak istenen reform plânları, Ermenistan olarak işaret edilen Türk Ermenistan'ında başarılı olamaz. Çünkü buralarda Ermeniler çoğunluğu oluşturmuyorlar. Bu sebeple burada Ermeni istekleri başarılı olamaz. Bilindiği gibi Ermeni olarak adlandırılan vilâyetler şunlardır: Van, Diyarbakır, Bitlis, Elazığ. Bu vilâyetlerin nüfusu ise şöyledir: Van 81.000 Ermeni, 424.000 Müslüman, Rum ve diğer Hıristiyanlar; Diyarbakır 79.000 Ermeni, 463.000 diğerleri; Bitlis 131.000 Ermeni, 333.000 diğerleri; Elazığ 70.000 Ermeni, 560.000 diğerleri.”

Alman Elçi, Osmanlı Devleti'nde yaşayan toplam Ermeni nüfusunu ise 1.200.000 olarak verirken, rakamları Ermeni kaynaklarından aldığını ifade etmektedir³⁶.

Ludovic de Contenson, 1913 itibarıyla dünyadaki toplam Ermeni nüfusunu 3.100.000 olarak verirken, Türkiye'de yaşayanları 1.400.000 civarında göstermiştir³⁷. Bu araştırmacı, 1913 yılında *Les Reformes en Turquie d'Asie* başlığıyla Paris'te bastırıldığı eserinde, dönemin en yeni istatistiklerinin kullanıldığını belirtmiş ve Ermeni nüfusunu şöyle vermiştir³⁸:

Ülke	Ermeni Nüfusu
Anadolu	1.150.000
Rumeli	250.000
Rusya ve Kafkasya	1.500.000
İran	150.000
Mısır, Amerika ve diğer yerlerde	50.000
Toplam	3.100.000

Konu üzerinde hem Osmanlı, hem de batılı kaynakları göz önünde bulunduran Stanford J. Shaw, 1890 ile 1914 yılları arasında Osmanlı Devle-

³⁶ Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara 2004, s. 19.

³⁷ Kâmuran Gürün, *a.g.e.*, s. 91.

³⁸ L. de Contenson, *Les Reformes en Turquie d'Asie*, Paris 1913, s. 10'dan naklen Esat Uras, *a.g.e.*, s. 131.

ti'ndeki Ermenilerin sayısını 1.139.053 ile 1.229.007 arasında göstermektedir. Stanford J. Shaw'ın yaptığı araştırmalardan elde ettiği sonuç ise şöyledir³⁹:

Yılı	Müslümanlar	Ermeniler
1890	12.585.950	1.139.053
1897	14.111.945	1.162.853
1906	15.518.487	1.140.563
1914	15.044.846	1.229.007

Clair Price, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye'de 1.500.000 ve Rusya'da 1.000.000 Ermeninin yaşadığını ifade etmektedir⁴⁰.

Fransa'nın Van Konsolosu M. Zarceşi ise, I. Dünya Savaşı sırasında bütün Osmanlı Devleti'nde 1.300.000 civarında Ermeni'nin yaşadığını belirtmektedir⁴¹.

1917 İngiliz Salnâmesi'nde Doğu illerinde toplam 8.975.700 nüfustan 480.000'inin ve Batı illerinde toplam 7.179.000 nüfustan 576.000'inin Ermeni olduğu kaydedilerek Türkiye'nin tamamında 1.056.000 Ermeninin yaşadığı belirtilmiştir⁴².

H. K. Babesyan'ın 1933'te Paris'te, Ermenice olarak yayınlanan *Ermeni Coğrafyası* adlı kitabında, dünyadaki toplam Ermeni sayısı 2.547.663 olarak verilerek kıtalara göre Ermeni nüfusu şöyle gösterilmiştir:

Asya	2.097.000
Avrupa	250.000
Amerika	182.000
Afrika	27.000
Avustralya	200

³⁹ Stanford J. Shaw, "The Ottoman Census System and Population, 1831-1914" *International Journal of Middle East Studies*, no. 3, September (1978), s. 13 vd.; Azmi Süslü, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁴⁰ Clair Price, *The Rebirth of Turkey*, New York 1923, s. 78.

⁴¹ Salahi Sonyel, "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri", *Belleten*, C. XXXVI, S. 141, Ankara 1972, s. 33; Hüseyin Adıgüzel, Ermeni Soykırımı İddiası Bir Tarih Çarpıtmasıdır, <http://www.turksolu.net/184/adiguzel184.htm>

⁴² Esat Uras; *a.g.e.*, s. 140.

Toplam	2.547.663

Ermeniler için yazılmış olan bu kitabın, Ermeni nüfusu konusunda diğer yabancı eserlere göre daha doğru bilgi verdiği anlaşılmaktadır⁴³.

Kaynaklar karşılaştırılarak incelenir ise, nüfus konusunda, yabancıların da Osmanlı istatistiklerine yakın bilgiler verdikleri görülmektedir. Yukarıda örnekleri sunulan kaynaklardan da, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında dahi Ermeni nüfusunun Ermeni tezlerinde iddia edildiği gibi iki veya üç milyona ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Tüm güvenilir kaynaklar nazarı dikkate alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplam Ermeni nüfusunun 1.000.000 ile 1.500.000 arasında olduğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı istatistiklerinde, bu rakam 1.300.000 civarında gösterilerek ülkedeki gerçek Ermeni sayısı belirtilmektedir. Ancak Anadolu vilâyetlerindeki bu nüfus, eşit olmayan oranlarda, bazı yerlerde dağınık, bazı yerlerde ise biraz daha yoğunur. Bu sebeple Ermenilerin ekseriyeti teşkil ettiği her hangi bir bölge bulunmamaktadır.

3. Ermeni Tehciri

Batılılarla Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin hiçbir neden yokken Ermenileri soykırıma tâbi tuttuğunu ve tehcir ettiğini iddia etmektedirler. Gerçekte ise I. Dünya Savaşı başlar başlamaz Ermeni komiteleri, Rusların ve İtilâf Devletleri'nin yanında yer almaya karar vermişlerdir. Nitekim Rusya, İngiltere, Fransa, hatta Amerika, kendi emperyalist politikaları ve menfaatleri doğrultusunda Ermenileri, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı desteklemiş, teşvik etmiş, kışkırtmış ve kullanmışlardır. Bunun sonucunda Ermeniler, "**Büyük Ermenistan**"ı kurma hayalinin de etkisiyle, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rus kuvvetleri ve diğer düşman kuvvetleriyle işbirliği yaparak yüz binlerce Türk ve Müslümanı katletmişlerdir.

15 Nisan 1915'te Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığına yönelik iki büyük tehlike vardı. Bunlardan birincisi batıda İngilizlerle Fransızların Gelibolu seferi ve deniz ablukasıydı. İkincisi ise doğu ve güneydoğuda Rusların taarruzları ile Ermeni isyanlarıydı. 1915'in başlarında şiddetlenen Ermeni saldırıları, 3/4 Nisan 1915 gecesi Van Vilâyeti'nin Şatak (Çatak) Kazası'nda büyük bir isyan haline gelmiştir. Bu isyan, 15 Nisan 1915'te ise

⁴³ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 141-142.

Van'ın merkezini de içine alacak şekilde gelişmiştir. Ermeniler, 17 Nisan'da Şatak (Çatak) Kazası'nda, 18 Nisan'da Bitlis'te ve 20 Nisan'da Van'ın merkezinde vahşî katliâmlarda bulunmuşlardır⁴⁴. Öyle ki, sadece Van ve çevresinde 40 binden fazla Türkü katletmişlerdir. Ayrıca 80 bin Türk canlarını kurtarmak için şehri ve bölgeyi terk etmek mecburiyetinde kalmıştır⁴⁵. Bunların dışında Erzurum, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Adapazarı, Bursa, Musa Dağı, İzmir, İstanbul, Maraş, Antep, Halep ve daha birçok yerde Ermeniler isyan etmiş ve terör faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁴⁶. 15 Nisan 1915 tarihinde başlayan Van isyanı, tehcir kararının alınmasında en etkili nedenlerden biri olmuştur. Rus ordusundaki Ermeni birlikleri ile Van Vilâyeti'ndeki Ermenilerin ortak saldırısıyla şehir işgâl edilmiştir. Şehri terk edemeyen 20 bin Müslüman katledilmiştir. Van valiliğine Aram Manukyan seçilmiş, kazalara da yeni Ermeni kaymakamlar atanmıştır⁴⁷. 17 Mayıs 1915 tarihinde, Van'da, Aram Manukyan adlı çete liderinin başkanlığında ise bir Ermeni hükümeti kurulmuştur. Van'dan sonra Malazgirt ve Bitlis işgâl edilmiştir. Böylece, Ermeni isyanları sonucunda, Rusların askerî harekâtı hedefine ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin birçok cephede Avrupa'nın en güçlü devletleriyle savaş halinde bulunması, Ermenilerin isyanları ve ihanetleri, yüz binlerce Müslümanın katledilmesinin önlenmesi, cephe ve harekât alanlarının emniyete alınması gibi hususlar Osmanlı Hükümeti'ni bazı tedbirler almaya mecbur etmiştir. Osmanlı Devleti meşru müdafaada bulunmak, varlığını korumak ve halkının can ile mal güvenliğini temin etmek zorundaydı. Dolayısıyla fesat kaynağı olan Ermeni komitelerinin mevcudiyetini meşru telâkki edemezdi. Yıkıcı ve bölücü faaliyetlerinden dolayı Hınçak, Taşnak ve benzeri komite ile siyasî teşkilât merkezlerinin kapatılması ve komitacıların dağıtılması zarureti hasıl olmuştur. Bu yüzden kesin tedbirler alınmıştır. Bunlardan ilki, Hükümet tarafından **24 Nisan 1915** tarihinde yürürlüğe konan ve uygulanan bir kararnâmedir. Buna göre:

a. 16-55 yaşlarında bulunan Ermenilerin yurt dışından içeriye girmeleri veya yurt dışına çıkmalarının yasaklanması,

b. Ermenilerin bütün haberleşmelerini Türkçe yapmaları,

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Facts on the Relocation of Armenians*, Ankara 2007, s. 48-49.

⁴⁵ Cengiz Kürşad, "Ermeni Terörü", *Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi Ermeni Meselesi*, İstanbul 1989, s. 21; Yusuf Halaçoğlu, *Facts...*, s. 49.

⁴⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Facts...*, s. 51.

⁴⁷ Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya, Sedat Laçiner, *Ermeni Sorunu El Kitabı*, Ankara 2002, s. 32-33.

c. Ermenilere yeni okulların açılmaması ve Ermeni çocuklarının devletin resmî okullarında okutulması,

d. Vilâyetlerde çıkarılan Ermeni gazetelerin kapatılması öngörülmüştür⁴⁸.

Osmanlı Devleti, **26 Nisan 1915** tarihinde, *halkın elindeki silâh, cephane ve patlayıcı maddelerin orduya teslimini* öngören bir kanun çıkarmıştır. Bu uygulama gayrimüslimlerin, özellikle Ermenilerin ellerindeki silâh ve bombaların alınmasını sağlamaya yöneliktir⁴⁹. Görüldüğü gibi, savaşın patlak vermesiyle birlikte Ermenilerin isyanları, terör faaliyetleri, düşmanla iş birliği yapmaları, Türkleri katletmeleri gibi olayların cereyan etmesine karşın, Osmanlı Devleti bu kararları uygulamaya ancak seferberliğin ilânından dokuz ay geçmesinden sonra başlamıştır.

Emperyalist güçlerin teşvik ve desteğiyle Ermenistan, soykırım yapıldığı tezini devlet politikası hâline getirmiştir. 24 Nisan 1915 tarihini de sözde Ermeni soykırımının başlangıcı olarak ilân etmiştir. Ermenileri yönlendiren veya birlikte hareket eden devletlerin parlamentolarında da aynı husus kabul edilmiştir⁵⁰. Hatta bazı devletler tarafından “**Soykırımı İnkâr Yasası**”(!) çıkarılarak bu iddiaları kabul etmeyenlere para ve hapis cezaları verilmeye başlanmıştır⁵¹. Gerçekte ise 24 Nisan 1915 tarihi, Anadolu’nun hemen her köşesinde başlayan ve İstanbul’da o günün önemli devlet büyüklerine yönelik suikasta kadar uzanan Ermeni terör ve tedhişine karşı, Osmanlı Devleti’nin kanunî tedbirler almaya mecbur kaldığı gündür. 24 Nisan 1915 tarihinde, 14 valilik ile 10 mutasarrıflığa gönderilen

⁴⁸ *Belgelerle...*, s. 223; Cengiz Kürşat, *a.g.m.*, s. 20-21; Süleyman Beyoğlu, “1915 Tehciri...”, s. 172-173

⁴⁹ Süleyman Beyoğlu, “1915 Tehciri...”, s. 173

⁵⁰ Sözde Ermeni soykırımını parlamentolarında aldıkları kararlarla tanıyan devletler şunlardır: Uruguay 1965, 2004, 2005; Kıbrıs Rum Yönetimi 1982; Arjantin 1993, 2003, 2004, 2005; Rusya 1995, 2005; Kanada 1996, 2000, 2004; Yunanistan 1996; Lübnan 1997, 2000; Belçika 1998; İtalya 2000; Vatikan 2000; Fransa 2001; İsviçre 2003; Slovakya 2004; Hollanda 2004; Polonya 2005; Almanya 2005; Venezüela 2005; Litvanya 2005; AB Parlamentosu 1987, 2000 (www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index1_1_3.htm (08.05.2009))

⁵¹ “Soykırımı İnkâr Yasası”(!) çıkaran ülkeler şunlardır: İsviçre 1994; Fransa 2006. (www.istanbul.indymediaorg/news/2007/05/191518.php)

“Soykırımı İnkâr Yasası”(!) hazırlayıp resmî olarak kabul etmemiş ülkeler şunlardır: Belçika 2006; AB Parlamentosu 2007. (www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=1581804.06.2007; www.dwelle.de/turkish/politik/1.181788.1.html)

talimatnâmelerle devlet, olayları önlemeye çalışmıştır. Bu tedbirler çerçevesinde Ermeni Komite Merkezleri kapatılmış, evraklarına el konulmuş ve elebaşları tutuklanmıştır. Alınan tedbirler sonrasında, İstanbul'da yaşayan 77.735 Ermeniden kamu düzenini bozdukları için 2.345 kişi tutuklanmıştır. Bu tarihin ise Ermeniler tarafından sürekli istismar edilmesinin asıl sebebi, Ermeni olaylarında elebaşılık yapanlardan bir kısmının tutuklanmasıdır⁵².

Dâhiliye Nezareti'nin, 9 Mayıs 1915'te Van ile Bitlis valilerine ve 23 Mayıs 1915 tarihinde Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği talimatlarla isyan ve ihtilâl için "daima birer fesat yuvası hâlinde" bulunmalarından dolayı Ermenilerin nüfusça yoğun buldukları yerlerden güneye doğru göç ettirilmeleri istenmiştir⁵³.

İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin, Ermeni tehdit ve tehlikesine karşı aldığı önleyici tedbirlerden rahatsızlık duymuşlardır. Bu yüzden İngiltere, Rusya ve Fransa hükümetleri 24 Mayıs 1915 tarihinde bir bildiri yayınlamışlardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu "Ermenistan"(!) olarak adlandırdıkları bu bildiriye, bir aydan beri Ermenilerin öldürüldüklerini öne sürmüşler ve cereyan eden hadiselerden dolayı Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulacağını belirterek tehditte bulunmuşlardır⁵⁴. Halbuki kendileri, Ermenileri kışkırtmış, kullanmış, Türklere saldırtmış ve yüz binlerce Müslümanın ölümüne, hatta Ermenilerin de büyük acılar çekmelerine sebebiyet vermişlerdir.

Osmanlı kuvvetlerinin Sarıkamış'taki mağlubiyetinin ardından, Rus ordularının ilerlemesi, Ermenilerin Ruslara silâhlı destek vermeleri ile cephe gerisindeki ayaklanmaları, Alman Genelkurmayı'nın ısrarlı tavsiyeleri ve kendi ordularının isteği üzerine Osmanlı Hükümeti, son çare olarak **Tehcir Kanunu** adıyla bilinen **Sevk ve İskân Kanunu**'nu çıkarmak mecburiyetinde kalmıştır⁵⁵. Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa, düşmanla işbirliği yapan, masum halkı katleden ve isyan çıkaran Ermenilerin, harp harekât alanlarından uzaklaştırılarak Musul, Zor, Halep ve Suriye'nin bazı bölgelerine sevklerine

⁵² Azmi Süslü, *a.g.e.*, s. 106; Hüsamettin Yıldırım, *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Ankara 2000, s. 29-30.

⁵³ Süleyman Beyoğlu, "1915 Tehciri...", s. 173-174.

⁵⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, K. 3, Ankara 1983, s. 37.

⁵⁵ Süleyman Beyoğlu, "1915 Tehciri...", s. 173; Ersal Yavi, *1856-1923 Emperyalizmin Kışkacında Türkler, Ermeniler, Kürtler*, İzmir 2001, s. 282-290.

dair Dâhiliye Nezâreti'nin 26 Mayıs 1915 tarih ve 220 numaralı tezkeresini Sadaret'e göndermiştir. Talat Paşa bu tezkeresinde, Ermeni çetelerinin faaliyetlerine son verebilmek için, cephelere yakın vilâyetlerdeki yerleşim birimlerinin boşaltılmasını teklif etmiştir. **Meclis-i Vükelâ** (Bakanlar Kurulu)'da, konu görüşülerek devletin güvenliğinin sağlanması amacıyla Ermenilerin sevk ve iskânına karar verilmiştir. Bu karara Sadrazam Said Halim Paşa, Enver Paşa, Abbas Halim Paşa, Ahmed Nesimî, Ahmed Şükrü, İbrahim ve Talat beyler imza atmışlardır⁵⁶. Meclis-i Vükelâ'nın tehcir kararı, "*Vakt-ı seferde icrâât-ı hükûmete karşı gelenler için cihet-i askerîyece ittihâz olunacak tedâbîr hakkında kanûn-ı muvakkat*" başlığıyla 13 Receb 1333/14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915) tarihinde Sultan Mehmed Reşad, Sadrazam Mehmed Said, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver tarafından imzalanmış ve **1 Haziran 1915** tarihinde **Takvim-i Vekâyi**'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir⁵⁷. Böylece Osmanlı Hükümeti, bu geçici kanuna dayanarak, casusluk ve hıyanetleri görülen Ermenileri ayrı ayrı veya birlikte, savaş alanlarından ülkenin diğer kısımlarına nakledebilecekti⁵⁸.

Bakanlar Kurulu'nun görüşme tutanağından da anlaşıldığı üzere; savaş bölgelerinde bulunan Ermenilerin bir kısmının düşman saflarına katılmaları, Osmanlı askerini arkadan vurmaları ve casuslukta bulunmaları sebebiyle cephe gerilerine sevk edilmelerinin zorunlu olduğu vurgulanmış, sevkîyata gerekli kolaylıklar sağlanarak usule ve Devlet'in menfaatlerine uygun olarak devam ettirilmesi istenmiş ve göçe tâbi tutulacak Ermenilerin, muhacirlere ayrılan tahsisattan iâşe ve ibâtelere (beslenme ve barınmalarının) sağlanması, malî ve iktisadî meselelerinin halledilmesi, bunlara ait gayrimenkullerin tespit edildikten sonra muhafaza veya tazmin edilmesi, gittikleri yerlerde iş, arazi ve emlâğın sağlanması öngörülmüş, ayrıca düzenlenen talimatnâme çerçevesinde Dâhiliye ve Maliye

⁵⁶ 15 Receb 1333 ve 17 Mayıs 1331 tarihli Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtına Mahsus Zabıtname'nin 163. sıra numarasına kayıtlı tehcir kararı; BOA. MV. 198/24; *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 689-690. (Transkripi s. 155-157); BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 198/163, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 14, Ankara 1995, s. 305-306. (Transkripi s. 30-32)

⁵⁷ "Kanun-ı Muvakkat", *Takvim-i Vekâyi*, No: 2189, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915), s. 1.

⁵⁸ Abdurrahman Çaycı, *Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Ankara 2000, s. 64.

nezaretlerinden oluşturulacak komisyonların ilgili mahallerde görev yapmaları direktifi verilmiştir⁵⁹.

I. Dünya Savaşı'nda Ermenilerin devlete isyan etmeleri ve Ruslarla iş birliği yapmaları, Sevk ve İskân Kanunu hükümleri çerçevesinde ele alınmış ve sorumlularla suçlular göçe tâbi tutulmuştur. Göç, önce Doğu Anadolu'daki Ermenilere uygulanmıştır. Ancak İzmit ve bazı bölgelerdeki Ermeniler olay çıkarınca bütün Anadolu göç kapsamına alınmıştır. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi, Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde 422.758 Ermeni göç ettirilmiştir. Bu arada Osmanlı Hükûmeti, 500.000 civarında nüfusu (isyan etmeyen Katolik ve Protestan Ermenileri, memleketin müdafaa ve asayişini ihlâl etmeyenleri, milletvekili, asker, subay, askerî doktor, memur, Müslümanların yanında çalışıp sadakatlerinden şüphe edilmeyenleri vb. durumda bulunanlar ile ailelerini) göçe dahil etmemiş, devlet güvenliğinin mevzu bahis olmasından dolayı sadece olay çıkaran Gregoryan Ermenileri sevk ve iskâna tâbi tutmuştur⁶⁰.

Vâiliklerden gelen raporlara göre, 27 Mayıs 1331/9 Haziran 1915'ten 26 Kânun-sanî 1331/8 Şubat 1916 tarihine kadar, Anadolu'nun çeşitli vilâyet, şehir ve kasabalarından iskân sahalarına nakledilen ve yerlerinde bırakılan Ermenilerin miktarı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir⁶¹:

Yerleşim Yeri	Sevk Edilen	Kalan
Adana	14.000	15-16.000
Ankara (Merkez)	21.236	733
Aydın	250	—
Birecik	1.200	—
Diyarbakır	20.000	—
Dörtyol	9.000	—
Erzurum	5.500	—
Eskişehir	7.000	—

⁵⁹ BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbatası, nr. 198/163'den naklen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler ...*, s. 30-32; Azmi Süslü, *a.g.e.*, s. 111-112.

⁶⁰ A. Yücel Aktar, "Ermeni Mezalimine ve Soykırım İddialarına İlişkin Kavram Karmaşası", *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ankara 2001, s. 269.

⁶¹ Hikmet Özdemir, vd., *a.g.e.*, s. 87-88; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara 2001, s. 74-75.

Giresun	328	—
Görece	250	—
Halep	26.064	—
Haymana	60	—
İzmir	256	—
İzmit	58.000	—
Kalacık	257	—
Karahisar-ı Sâhip	5.769	2.222
Kayseri	45.036	4.911
Keskin	1.169	—
Kırşehir	747	—
Konya	1.990	—
Kütahya	1.400	—
Ma'mûratülaziz	51.000	4.000
Maraş	—	8.845
Nallıhan	479	—
Ordu	36	—
Perşembe	390	—
Sivas	136.084	6.055
Sungurlu	576	—
Sürmene	290	—
Tirebolu	45	—
Trabzon	3.400	—
Ulubey	30	—
Yozgat	10.916	—
TOPLAM	422.758	42.766

Sevk ve iskân sırasındaki Ermeni kayıpları; bulaşıcı hastalıklar, iklim şartları, eşkıya ve Kürt ile Arap aşiretlerinin saldırıları sonucu meydana gelmiştir. Kafilerden bazılarına, özellikle Arap aşiretlerinin, örneğin Halep-Zor arasında yaptıkları saldırılar sonunda, bir miktar Ermeninin öldüğü görülmektedir. Mesela belgelerde Halep'e bir saat mesafede Meskene'ye kadar olan yollarda Urban aşiretinin gasp için yaptığı saldırılar sonucu iki bine yakın Ermeni'nin öldürüldüğü, Diyarbakır'dan Zor'a ve Suruç'tan Menbiç yoluyla Halep'e sevk edilen Ermenilerden de iki bin kadarının yine Urban aşiretlerinin saldırılarına maruz kalarak soyuldukları anlaşılmıştır. Erzurum-Erzincan arasında da 500 kişilik başka bir kafilenin Kürtlerin saldırıları sonucu katledildiği haberi alınmıştır. Yukarıdaki

kayıtlardan 1915 yılındaki tehcir esnasında toplam olarak 9-10.000 civarında Ermeni'nin eşkıya saldırıları sonucu öldüğü görülmektedir Bunun üzerine Diyarbakır, Elazığ ve Bitlis vilâyetlerine 15 Haziran 1915 tarihiyle gönderilen şifre telgrafla, sevkıyât sırasında güzergâhta bulunan aşiretlerle köylülerin taarruzlarına karşı her türlü vasıtanın kullanılması, katle ve gaspa yeltenenlerin şiddetle cezalandırılması emredilmiştir⁶².

Devletin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen, tehcir sırasında bazı memurların görevlerini kötüye kullandıkları veya eşkıya saldırılarında ihmallerin olduğu görülmektedir. Ama Osmanlı yöneticileri bu suiistimallere göz yummamışlardır. Ermeni sevk ve iskânı sırasında verilen talimatlara aykırı hareket edenlerle Ermeni kabilelerine zarar verenlerden 1.397 kişi Divân-ı Harb kararları ile idam dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bu da Osmanlı Devleti'nin soykırım yapmadığını, tam tersine bütün vatandaşların can, mal ve namus güvenliğini sağlamak gayretinde olduğunu göstermektedir⁶³.

Tehcirden sonra Ermeni nüfusu ile ilgili verilen rakamlar da "soykırım"(!) iddialarını açık bir şekilde çürütmektedir. Nitekim 1918 yılında Ermeni Delegasyonu başkanı olan Boghos Nubar Paşa, Fransa Dışişleri Bakanlığı Fevkalâde Yetkili Bakanı Monsieur Gout'a gönderdiği raporda Kafkasya'da 250 bin, İran'da 40 bin, Suriye ve Filistin'de 80 bin, Musul ve Bağdat'ta 20 bin kişi olmak üzere 390 bin kişinin Türkiye'den sürgün edildiğini, aslında sürgünlerin toplam sayısının 600-700 bin kişiye ulaştığını bildirmektedir. Ayrıca bu rakamın çöllerde dağılmış sürgünleri kapsamadığını da bildirmiştir. Boghos Nubar Paşa'nın verdiği bilgilerden Kafkasya ve İran'a giden 290 bin kişinin tehcir dışında Osmanlı topraklarını terk edenler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sürgünlerin toplam sayısı olarak verilen 600-700 binden 290 bin kişi çıkarıldığında Osmanlı belgelerinden sevk edilen Ermeni nüfusu olarak ortaya çıkan 400 bin civarındaki sayıya ulaşılmaktadır⁶⁴.

1921 yılı başında Ermeni Patrikhanesi tarafından Ermenilerin yaşadığı yerleri ve sayılarını gösteren bir tablo hazırlanmıştır. Buna göre, Anadolu ve Orta Doğu'daki Osmanlı topraklarında yaşayan veya eski yerlerine dönen Ermeniler 644.900 olarak gösterilmiştir. Bunlardan

⁶² Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.59-60.

⁶³ Süleyman Beyoğlu, "1915 Tehciri...", s. 180-183.

⁶⁴ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

546.100'ü vilâyet ve sancaklarda, 15.000'i Bakuba kampında bulunmakta, ayrıca halen Müslümanların evlerinde ve Arap kabilelerinde bulunan yetim çocukların sayısı da 63.000 olarak verilmiştir⁶⁵.

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde 1914 yılında 1.300.000 civarında Ermeninin yaşadığı, bu nüfusun 500.000'inin yerlerinde bırakıldığı, tehcire tâbi tutulanlar ile ülkeyi kendiliğinden terk edenlerin sayısının 600.000 ile 700.000 arasında olduğu ve tehcirden sonra Orta Doğu'da kalan veya eski yerlerine dönenlerin sayısının 600.000'i aştığı nazarı dikkate alındığında, 1,5-2 milyon Ermeninin tehcir sırasında öldürüldüğü veya soykırıma tâbi tutulduğu iddialarının hiçbir dayanağının bulunmadığı açık bir şekilde görülmektedir.

4. Sonuç:

Türkiye aleyhtarları ile Ermenilerin, Ermeni nüfusuyla ilgili dayandıkları başlıca temel, Ermeni Patrikhanesi'nin sağladığı istatistikî bilgilerdir. Bunlar, söz konusu istatistikî bilgilerin, kilise görevlilerinin tuttuğu vaftiz ve ölüm kayıtlarından elde edildiğini öne sürmektedirler. Ermeni Patrikhanesi, siyasetçileri ve bazı yazarları, bu kayıtlara dayanarak Ermenilerin nüfusunu 5 milyona kadar çıkarmaktadırlar. Ancak Patrikhane kayıtlarındaki sayılar tek tek veya küsuratlı değil, yuvarlak bir biçimde yüz binler olarak verilmiştir. Bu yüzden söz konusu sayılar, vaftiz veya ölenlerin kayıtlarından çıkarılmış istatistikî bilgiler niteliğini taşımamaktadır. Bunlar adeta "*Doğu illerinde yaklaşık olarak kaç Ermeninin yaşadığı*" sorusuna cevap verecek mahiyette düzenlenmiştir⁶⁶. Takip edilen bu usulden ise, kayıtlara dayanarak Ermeni Patrikhanesi'nin verdiği istatistikî bilgilerin, abartılmış ve propaganda mahiyetinde olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Esas itibarıyla 2, 3 hatta 5 milyon olarak gösterilen Ermeni nüfusu, "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına hâkimiyet hakkı tanınmalı, fakat Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkânları (esas itibarıyla bağımsızlık) verilecektir.*"⁶⁷ şeklindeki **Wilson Prensipleri**'nin 12. maddesine istinaden başta Doğu Anadolu olmak üzere, (Van, Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Sivas, Trabzon, Adana ve Hatay gibi) Türk toprakları üzerinde hak iddia edebilmek ve buraları kendi bünyelerine katabilmek gayesiyle uydurulmuştur.

⁶⁵ Hikmet Özdemir vd., *a.g.e.*, s. 120-123.

⁶⁶ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı...", s. 6, 8.

⁶⁷ Fahir H. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 454.

Ermenilerle ilgili Osmanlı nüfus kayıtlarını, tarafsız olan Batılı araştırmacılar da teyit etmektedir. Ermeni nüfusunu, 1917 İngiliz Salnâmesi 1.056.000, Alman Büyükelçi Von Kühlmann 1.200.000, Stanford J. Shaw 1.229.007, Fransız Van Konsolosu M. Zarceşi 1.300.000, Tournebize 1.300.000, H. Lynch 1.324.246, Ludovic De Constenson 1.400.000, 1910 baskılı Eycyclopedia Britannica 1.500.000 hatta Ermeni yazar Vahran Vandapet 1.500.000 olarak göstermektedir. Bu istatistikî bilgiler ile son derece güvenilir olan Osmanlı nüfus kayıtlarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi hâlinde, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni nüfusunu hiçbir ciddi belgeye dayanmadan 5 milyona kadar çıkararak görüşlerin ilmî değerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bütün bu demografik veriler, tehcir sırasında bir buçuk milyon Ermeninin öldürülmesinin mümkün olamayacağını ispatlamaktadır. Zaten Osmanlı Devleti'ndeki toplam Ermeni nüfusu dahi bu rakamın altındadır. Osmanlı Devleti'nin resmî belgelerine ve yabancı kaynaklara göre de toplam Ermeni nüfusunun 1.300.000 civarında olduğu, bunlardan 500.000'inin ülkede kaldığı, 300.000'e yakınının kendi isteğiyle Kafkasya ile İran'a gittiği ve 422.758 kişinin sevk edildiği açıkça görülmektedir. Diğer taraftan Ermenilerin, Osmanlı ülkesinin birçok kısmında yaşamalarına rağmen, hiçbir yerde çoğunluğu teşkil etmediklerini vurgulamak gereklidir. Bu yüzden Ermeni vilâyeti veya Ermeni şehri olarak nitelendirilebilecek her hangi bir yer de bulunmamaktadır.

XIX. yüzyıldan itibaren Ermeni nüfusunda azalmanın olduğu da bir gerçektir. Çünkü Ermenilerin bir kısmının 1827-1828 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rus ordusuna ve I. Dünya Savaşı sırasında yine başta Rusya olmak üzere Fransız ve İngiliz birliklerine katılması sebebiyle nüfuslarında önemli azalmalar gerçekleşmiştir. Bu durum Batılı araştırmacılar tarafından da doğrulanmaktadır. Öyle ki, 1829'da Rus ordusu Erzurum'dan çekilirken 40.000 civarında Ermeninin de onlarla birlikte Güney Kafkasya'ya gittiği, aynı şekilde 1878-1890 yılları arasında 120.000 civarında Ermeninin de Güney Kafkasya'ya göç ettiği belirtilmiştir. Ayrıca yabancı tüccarlara büyük imtiyazlar tanıyan 1838 ticaret anlaşmasıyla birçok Ermeninin; Rus, İngiliz ve Fransız vatandaşlığına geçtiği ve bunlardan ekseriyeti söz konusu ülkelere yerleşmek maksadıyla Osmanlı topraklarını terk ettiği bilinmektedir. Ne var ki bu tür nüfus azalmaları bile Ermeniler tarafından katliam veya soykırımla açıklanmıştır⁶⁸.

⁶⁸ Azmi Süslü, *a.g.e.*, s. 20; Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı...", s. 6.

Asılsız soykırım iddiaları, tarihî gerçekler ve belgelere dayanmadan, Batılıların, Türkiye'ye karşı Hristiyanlık şuuruyla oluşturdukları “*Şark Meselesi*” doğrultusunda ve *emperyalist gayeler* ile hazırladıkları senaryolara göre yürütülmektedir. Bu senaryoların gönüllü aktörlerinden biri olan Ermeniler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırlarını ve toprak bütünlüğünü tanımamakta ve asılsız soykırım iddialarını diğer devletlere kabul ettirmek suretiyle milletler arası alanda meşruiyet kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu çabalarının nihaî hedefi öncelikle Türkiye'yi köşeye sıkıştırarak ilk plânda Ermenistan'la temas kurmaya mecbur etmektir. Bunu takiben Türkiye'nin uydurma bir soykırımı kabul ederek özür dilemesini sağlamaktır. Nihayet Türkiye'den tazminat ve toprak almaktır.

Ermeniler, Türkiye karşıtı politikalarını tarihî açıdan temellendirip haklı göstermek gayesiyle uydurma bir tarih icat etmekte oldukça başarılıdırlar. Öyle ki, Anadolu coğrafyası üzerinde hak iddia edebilmek için hayâl mahsulü Ermeni imparatorlukları yaratmışlardır. Bunun yanı sıra özellikle **Wilson Prensipleri**, **Mondros Mütarekesi** ve **Sevr Antlaşması**'nı hukukî ve siyasî dayanak noktaları olarak kullanmışlardır. Nitekim bu hususlar Ermenistan'ın Bağımsızlık Beyannâmesi ve Anayasası'nda da açıkça ifade edilmiştir. **Ermenistan Yüksek Şurası**'nın 23 Ağustos 1990 tarihinde kabul ettiği **Bağımsızlık Beyannâmesi**'nin **11. maddesinde**, “*Osmanlı Türkiyesi'nde ve Batı Ermenistan (Doğu Anadolu)'da meydana gelen 1915 soykırımının milletler arası alanda kabul ettirilmesinin Ermenistan'ın aslî görevi*”⁶⁹ olduğu belirtilmektedir. **12. maddesinde** ise “*Bu bildiri Ermenistan Cumhuriyeti'nin Anayasası için temel teşkil edecektir.*” denilmektedir. Ayrıca **Bağımsızlık Beyannâmesi**, Doğu Anadolu'yu Batı Ermenistan olarak tanımlamaktadır. 1995'te yürürlüğe giren Ermenistan Anayasası'nın birinci cümlesinde “*Bağımsızlık Beyannâmesi'ndeki Ermenistan devlet ilkeleri ve millî emelleri esas alınmıştır.*” hükmü kaydedilmiştir. Böylece Ermeni yönetiminin, beyannâmedeki soykırım iddiaları ve Türk toprakları üzerindeki emelleri Anayasa ile yeniden teyit edilmiştir⁷⁰. **Ermenistan Anayasası**'nın **13. maddesinin 2. paragrafı** ile **Ermenistan Devlet Arması**'nın merkezine

⁶⁹ Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Resmî Sayfası, www.armeniaforeignministry.com/htmls/doi.html; Ömer Engin Lütem, “Ermenistan'da Anayasa Değişikliği”, <http://www.eraren.org/index.php?page=Makaleler&MakaleNo=250>, s. 1.

⁷⁰ İlker Alp, *a.g.e.*, s. 88.

“Ararat”, yani *Ağrı Dağı*’nın çizilmesi de hükme bağlanmıştır⁷¹. Ermenistan paralarının da bir yüzüne *Ağrı Dağı*’nın resimleri çizilmiştir⁷². Bilindiği gibi Ermenilere göre *Ağrı Dağı*, Ermenistan’ın bir parçası olup Türkiye’den alınması hedeflenen yerlerin sembolüdür. Bu yüzden bir tarafta kartalın, diğer tarafta aslanın, merkezinde ise *Ağrı Dağı*’nın bulunduğu Ermenistan Devlet Arması⁷³ veya *Ağrı Dağı* çizimli olan paraları da, Ermenilerin inkâr edilemez yayılmacı emellerinin delillerinden birkaçını oluşturmaktadır. Türkiye-Ermenistan sınırını tayin eden **3 Aralık 1920** tarihli **Gümrü** ve **13 Ekim 1921** tarihli **Kars** antlaşmalarının geçerli olmadıklarını öne süren Ermenistan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bağımsızlığının milletler arası platformdaki tasdik belgesi olan **24 Temmuz 1923** tarihli **Lozan Antlaşması**’nı da kabul etmemektedir. Tarihi gerçekler ve belgeler ise, masum ve mazlum rolünü oynayan Ermenilerin, Taşnak, Hınçak ve ASALA terör teşkilâtlarıyla, Türklere soykırım yaptıklarını, Ermenistan’ın Türkiye’ye karşı sadece milletler arası platformda değil, kendi anayasa, yasa ve tüzükleriyle dahi saldırıya geçtiğini göstermektedir. Hatta ABD ve AB devletlerinin desteğini alan Ermenistan, soykırım iftirasını, Bağımsızlık Beyannâmesi ve Anayasasıyla kabul ettireceğini ve Samsun, Amasya, Kayseri, Konya, Antalya hattı boyunca Türkiye’nin güney, doğu ve kuzey bölgelerini kendi topraklarına katacağını açıkça ilân etmiştir. Terör ve siyasî faaliyetlerinin nihai hedefi ise, “**Denizden Denize Büyük Ermenistan**” hayalini gerçekleştirmektir⁷⁴.

⁷¹ Ömer Engin Lütem, *a.g.m.*, s. 1; *Ermenistan Devlet Başkanlığı Resmî Sayfası*, <http://www.president.am/eng/?folder=lib&sub=constitution&chapter=1>

⁷² <http://www.banknotes.com/AM36.JPG>; <http://www.atsnotes.com/catalog/armenia/armenia-33.JPG>

⁷³ www.karty.narod.ru/great/g-arm.html; http://www.armeniadirectory.com/img/gerb_large.jpg; <http://www.ngw.nl/int/oveur/images/armenia.jpg>

⁷⁴ www.karty.narod.ru/great/g-arm/g-arm.html (03.01.2008)